БҮТҮ ЧҮРГҮТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндөвилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. ИЮНЬ 15 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 138 (7984).

Өртээ 2 көп.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның

ДЕЛЕГЕЙ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНДА

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралы июнь 13-те бодунуң ажылын үргүлчүлээн. Хүн чурумунда турар айтырыгларны чугаалашкан.

Францияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү, секретары эш **Ж. Маршенин** даргалаашкыны-биле эрткен эртенги хуралга: Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Даргазы эш **Д. Урбани**, Моолдуң Араттын Революстуг партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Ю. Цеденбал**, Нигери марксисчилерниң-ленинчилерниң төлөөлериниң баштыны эш **Т. Отегбей**, Израильдин Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары эш **М. Вильнер**, Хосталга болгаш социализм (Марокко) партиязының Чингине секретары эш **Али Ята** олар чүве чугаалаан.

Кежээки хуралга Боливияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **Х. Колле** даргалаан. Ол хуралга: чажыт байдалдарда ажылдап турар акы-дунма партияларның бирээзиниң төлөөлериниң удуртукчузу кижи, Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **А. Мартинес Вердуго**, Грециянның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары эш **К. Колиянис** олар чүве чугаалаан.

* * *

Июнь 13-те Кремльдин Георгиевский залында Европаның болгаш Азиядың, Африканың болгаш Латин Американың акы-дунма партияларының төлөөлекчилери санал берген—Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Чөвүлел хуралының бүгү ажылы шыкаш, оларның чугааларында база-ла коммунистерниң үзүлбес интернационалчы акы-дунмалышкы чоруун медерел билири синиккен.

Марксизм-ленинизмге, Совет Эвилели-биле бааулбас найыралга шынчы чоруктуң ачылында моол улусту феодализмден капиталистиг чаданы дамчыйын социализмге чедирип келген партия—Моолдун Араттын революстуг партиязының ТК-ның Бирги секретары эш Ю. Цеденбалдың чугаазын Чөвүлел хуралдың киржикчилери ханы кичээнгей-биле дыңнаан. Ол дуржулга төөгү талаазы-биле улуг ужур-дузалыг.

Люксембургтуң, Нигерияның, Израильдин, Марокконың, Мексиканың, Грециянның акы-дунма партияларының санал берген төлөөлекчилери коммунистерге төөгүнүң хүлээткен бедик харысалгазын—пинтилелди революстуг чаартыр дээш харысалгазын оларның улам билип турар дугайын чугаалаваннар. Марксчилер-ленинчилер делегейниң ажылчын, коммунистиг шимчээшкининиң ыдыктыг чаңчылын шинтпирлин-биле камгалап база көвүделип, ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш чаңгыс аай фронт-биле нинти дайзын—империализмге удур эрес-маадырлыг-биле демисежип турар.

Саналдарның кол темаазы — бо демиселге коммунистиг хүрээлеңнериң чаңгыс эвин улам ынай быжыглаары. Чөвүлел хурал аажок улуг чүүлдүгүүшүүшкүнү хайныктырып, делегейниң төп политиктиг болуушкуну болу бергени чайгаар билдингир-дир: ажылчы чоннарның чүүлдүгүүшүүшкүнү болгаш деткиишкини, империалистиг реакцияның шугулдаашкыны болгаш аймаазыралы. Ол база-ла билдингир: революстуг күштерни чарылдырып, кошкадыр дээр реакцияның планнарын үзе шаап турар.

Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Даргазы эш Д. Урбаниның чугаалааны болза: сөөлгү үеде империалистер идеологтуг фронтуда кадыг-дошкун шаап халдаашкының марксизм-ленинизмге удур калбарткан, ынчаарга олар ол шаап халдаашкының кажар болгаш калчаа арга-методтарны ажыглап, социализмниң «чаа майы» дээр чүвезиниң дугайында чулчуруушкуннарга чатдынып алган, «амгы» чаа арга-биле чорудуп турар. Бүгү коммунистерниң сорулгазы болза, марксисчи-ленинчи өөредиглиг хажыдар дээр буржуазиниң болгаш оон эдеринчилериниң кандыг-даа оралдажышкынарынга удур шинтпирлиг демиселди чорудары болур. А бистиң партияларывыска кандыг-даа ревизионисчи болгаш «чөөн» чүткүлдерге база чайгылышкыннарга удур шинтпирлиг демиселди бистиң чорудар ужурлуувусту ол негеп турар.

Пролетариаттың, бүгү ажылчы чоннарның аңы талазы-биле эрге-ажыктарын камгалап, , империализмниң болгаш оон өмзаржикчилериниң политиказын сойгалап, НАТО-ну болгаш өске-даа агрессив шериг блоктарын уэутулам ынай бы

ССРЭ-НИҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ыгаарны көргүскен дөрт карта болгаш тайылбырлар бот-боттарының арааныда шуут дүжүп турар» деп протоколда чугаалап турар. «Россия күрүнеэнинин бирги комиссары Дайцин күрүнеэнинің бирги комиссарынын холунга орус болгаш маньчжур дылдарда кылдынган кыыгаарның тодаргай картазының бир-бир экземплярларын дамчыдып берген, ынчаарга Дайцин күрүнеэнинің бирги комиссары картаны хүлээп алгаш, бодунуң эзлчээнде оң-ла дылдар кырында ындыг картаны Россияның комиссарынга дамчыдып берген. Шак-ла ынчаар Уссуриден далай чедир кызыгаарны тайылырлап көргүскен дөрт картаны солушкан» деп, протоколда демдеглээн. Бо карталарда орус болгаш кыдат төлөлекчилериң таңмалары бастынган болгаш хол үжүктери салдынган. Ынчалза-даа КУР-нуң чазаа документилерде айыткан бо барымдаалларга чөрүштүр карталарны «чаңгыс талалыг» тургускан дээр дугайында медеглеп турар-дыр.

Даман ортулук «шаг төөгүден бээр кыдат девискээр болур», а Уссури хем 1860 чыага чедир «Кыдаттың бодунуң чурт иштинің хемю» турган деп, Кыдат чазактың медеглелинде бадыткап турар. Ынчалза-даа төөгүнүң барымдаалары мында оске чүве дугайын херечилеп турар. Үстүнде демдеглээни-биле алырга, Кыдаттың бодунуң күрүнеэнинің соңгу кыыгаарлары, Кыдатты маньчжурларның чаалап алганынга чедир-ле Кыдаттың улуг ханазын таварты чоруткан турган болгаш Уссури хемге кандыг-даа хамаарылгалыг болбайын турган. Ол үеде маньчжурлар боттары Ляоду чартык ортулукка болгаш Ляохэ хемге чурттап чорааннар, тодаргайларга, Амур болгаш Уссури хемнерниң мурнуу болгаш мурнуу-барының талазынга, — 800 километр болгаш оон-даа ыракка турганнар. Маньчжурлар боттарының империязының соңгу кыыгаарларын XVII вектің 70 чылдарының төөгүзүнде, 80 чылдарының эгезинде демдектеп шыйганнар. Ону «Ивов палисад» дээр ийикпе азы Мукден чоогу-биле чоруткан бижыглаашкынның болгаш камгалал черинің шугуму деп адаар турган. Ол шугумнуң камгалалын күрүнениң кызыгаар камгалалының хайгааралы чоруп турган болгаш ынчаарга «палисад» девискээриндеи ол-ла ханазының кыыгаарының талазы-биле чоруткан, ынчангаш ол ортулук «кызыгаар шугуму-биле алыр болза, совет талада болганда Кыдатка эвес, а Совет Эвиделинге хамааржыр ужурлуг.

Делегей эргезин-биле алыр чүве болза, кызыгаар хемнериң судно болгаш еске-даа чүүк транспорту чоруур дал ортузу-биле кыыгаарны чайгаар тургузар ёзу-чурум чок болуп турар. Ындыг таварылгаларда болур-чогуур керээлерни чарган, күрүнелер бот-боттарынга канчаар кылып алза таварымчалыгыл дээн чүвени көрүп туруп, кызыгаарны демдектеп шыяр ужурлуг. Күрүнелер арааныда кызыгаарны хемниң дал ортузу-биле эвес, а оон эрин-биле тургузуп турганынга чижектери бар. 1858 чылда Коста-Рика биле Никарагуа арааныда керээ ёзугаар кызыгаар шугуму Сан-Хуан хемниң барыын талакы эрин-биле өрткен болгаш «Никарагуа республика ол хемниң сугларын ажыглап болур талазы-биле бүрүн долу эргелиг болуп турар». Хемнерге кызыгаар тодаргайлаашкынының дугайында еске-даа чурттарның арааныда моон-биле домейлешкек дугуржулгалар бар.

1860 чылдың орус-кыдат Пекин керээзи база-ла ындыг чижектерниң бирээзи болур. Ынчаарга кызыгаар шугуму хемниң ыяап-ла дап дал ортузу-биле чоруткан турары албан эвес дээрзин кызыгаар хемнерге ажиндирип чоруурунуң корум-чурумунуң дугайында 1951 чылда чарган совет-кыдат дугуржулгада база көргүскен. Ол дугуржулганың бирги үүлүнде чугаалап турары болза, кызыгаар хемнерге «ийи таланың суднолары «күрүнө кызыгаарының кайылап арткенинден хамаарылга чоккө» сугнун ортузу-биле чоруур дээн.

1964 чылда Пекинге консультация үеэнинде совет тала эрикте чурттан турар кыдат чурттакчыларның эрге-ажыктарынга дүүштүр кыдат таланың күзелдерин хандырарынга беленин илергейлээн. Оон-биле кады кыдат тала бодунуң захчаанда кызыгаарының чамдык участоктарында совет чурттакчыларының эрге-ажыктарын хүлээп көөрүнге беленин илергейлээн болза, бот-боттарынга ажыктыг болур чоруккa үндезилээш, Амур болгаш Уссури хемнерин таварттар ССРЭ болгаш КУР-нуң арааныда кызыгаар шугумун канчаар чорударын дугуржуп алырынга беленин база санаадаан. Ол болза, кызыгаарга дүшкүүрлүг чорунту болдурбазының болгаш чогумчалыг байдалдарны тургузарынга үндезилээн ийи талаларның таарымчалыг чугаалажыышкыны болур ужуруг турган.

Кыдат төлөлекчилер үндезин чок черге девискээр талазы-биле болгаш еске-даа негелдерлин идип үндүргеш консультацияны нарыыдаткан, амгы күштүг болуп турар кызыгаар шугумунуң эртип турар черлерин, ол ышкаш совет-кыдат кызыгаарны тодаргайлап турар бүгү керээлерин сезиниг байдалга тургускан.

1884 чылда «Кыдат биле Россияның арааныда Кашгар районга күрүне кызыгаарын чуруп бижиирде» 20 мун ажыг дорбелчин километр кыдат девискээрин Россия эжелеп алган дээр чүвени КУР-нуң чазааның бо чылдың май 24-те медеглелинде айтып турар. Канчаарга-даа 1884 чылдың май 22-де протокол ол дугайында кыдат таланың чугаа чорудуп турары Памир районунга хамаарылгазы шуут чок, айыткан протоколду холга ап ажылдаарын күзээн кижи бүрүзү аңаа бүзүрел болур. Россия болгаш кыдат комиссарлар Шаандагы Россияның Фергана облазы биле кыдат

СССР-НИҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Кашгар областың арааныда Тянь-Шань дагларының районунга Бедель арттан Үзбель артка чедир кызыгаарны шыйып демдеглээрин кылган болгаш боттарының ажылы доозулган соонда 1884 чылдың май 22-де үстүнде айыткан протоколга ат салганнар. Памирге кызыгаарны тургузарын 1894 чылда ноталарны солужарының аргазы-биле боттандырган, ынчаарда талалар Памирдө Сарыколь сыында «оларның эзлээн туруштарын ажыл эргип болбас» деп дугурушкан. Бөгүнге чедир еске кандыг-даа эвес, харын чогум-на ол шугум күштүг боон турар.

Билдингир фактылар турда-ла барыын талакы участоктар Кыдаттың кызыгаары «Балхаш хөл-биле эрткен» дээр дугайында чулчуруушкуннар бөти-ле дээрге, мелегей чорук кылдыр көстүр-дүр. Иртыштың үстүнге орус быжыглаалдар болгаш чурттакчылыг черлер XVIII үс чылдың эң эгезинде үндезилеттинген. Соңгу болгаш Чөөн Казахстанда казах жүзалар (аймак улустар) 1731 болгаш 1740 чылдарда-ла Россия күрүнениң албаттылары болганнар.

Ол үеде маньчжур Цин империязы Төп Азияда амгы Синьцзянь районну эжелеп алырын чорудуп, ойраттарны, үйгурларны, казахтарны база Джунгарияның болгаш Чөөн Түркестанның девискээрнинге чурттап турган еске-даа улустарның удурлапышкынын базып турган. Цинге эжелеткен черлериң барыын талакы кызыгаары Балхаш хөлдан кашкаш үс километр ырак турган.

1758 чылда Джунгарияны эжелеп алган соонда маньчжурлар көшкүн казахтарже болгаш кыргыстарже үе-тенин үптекчи халдаашкыннарын кылып эгелээн. Кандыг-бир хамаатты маньчжур азы кыдат чон аңаа кажан-даа турбаан дугайын чугаалаваска безин, Казахстанга-даа, Орта Азиниң амгы совет социалистиг республикаларының еске-даа черлеринге Цин империязының эрге-чатыргазының кандыг-даа шерег азы хамаатты органнары турбаан.

Ынчангаш барыын талада кыдат кызыгаар Ганьсу биле Сычуань можулардан ынай барбаан, харын-даа Балхаш хөлге чедир кажан-даа шойдунмээн деп чүвени төөгүлүг фактылаар херечилеп турар-дыр.

II.

Бо чылдың март 29-та бодунуң Медеглелинге Совет талаан дең эргелиг эвес керээлерни болгаш бо мырыңай билдингир айтырыгга хөй-ниитиниң бодөлүн шын эвес углаар дээр кыдат таланың орааңдажыышкыннарын Совет Эвиделинің канчаар көрүп турар дугайында айтырыгны таймылбырлаан болгай.

Хаанныг Россияның даштыкы күрүнелер-биле, оон иштинде Кыдат-биле чарган дең эргелиг эвес болгаш чажыт бүгү керээлерни Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда лениниң декреттерни ёзугаар дораан-на күш чок болдурган. Совет күрүнениң бо базымы бүгү чурттар-биле, оон иштинде Кыдат-биле пайыраалдың, дең эргелиг болгаш хүндүлөжиринің харылаалаларын хөгжүдеринге оон шинтирлини илергейлээн.

1919 чылдың июль 25-те РСФСР-ниң чазааның кыдат улуска, Мурнуу болгаш Соңгу Кыдаттың чаактарынга чоруткан угуулгазында Россия биле Кыдаттың арааныда чугум кандыг керээлерни дең эргелиг керээлер кылдыр Совет чазактың көрүп турарын айыткан.

Ол керээлериниң дугайында чугаа болуп турары, «Боксёр тура халымышкынын» баскан соонда империалистиг чурттарның Кыдатка албадзо дөгээни Кыдатка салдар чедирер кавының дугайында еске күрүнелериң хоойлу-дүрүмнерин болгаш консуль чурумун өзугаар эргелеп башкарар эргениң дугайында, кыдат девискээрге концессиялар дугайында төлевириңе орус үлүүнүң дугайында керээлерни узуткаанын чарлаан турган. Совет Россия Кыдат дугайында Кыдат биле азы ушку чурттар-биле чарганындан хамаарылга чоккө ындыг янзылыг бүгү керээлерден ойталаан.

Бо саналдарны 1920 чылдың сентябрь 27-де РСФСР-ниң Даштыкы керектер улус комиссариадының нотазынга бадыткаан, Совет чазак 1919 чылдың июль 25-те Угуулгазында таймылбырлаан принциптерни чайгылыш чоккө удуртулга болдурар болгаш Кыдат биле Россияның арааныда пайыраалдың харылаалардың үндезининге оларны салыр деп, мында демдеглээн.

Дең эргелиг эвес керээлерни күш чок болдурганын ССРЭ биле Кыдат Республиканың арааныда айтырыгларны таарыштыр шинтирээринің нинти принциптериниң дугайында 1924 чылдың май 31-де дугуржулгага юридика талазы-биле дүрүмчүткен.

Амгы соонда кыдат кызыгаарның шинтирлүг шугуму тодаратқан керээлер дең эргелиг эвес азы чажыт керээлерге хамааржыр дугайында айтыышкыннар 1219 чылдың Угуулгазында-даа, 1924 чылда Совет Эвиделин биле Кыдат Республиканың арааныда дугуржулгага-даа биживаан, бижип болбас-даа ужуруг турган. Оларны күш чок болдурар азы катап эде көөр дугайында чугаа-даа түрбаан деп чүве билдингир-дир.

Чоокка чедир-де КУР-нуң удуртукчулары Кыдат-биле дең эргелиг эвес керээлерни Совет күрүнениң күш чок болдурганын боттары бөлүн демдеглеп турган болгай. 1945 чылда ККП-ның VII съездизинге Мао Цзэ-дун «Совет Эвиделин дең эргелиг эвес керээлерден бир дугаарында ойталаан болгаш дең эргелиг чаа керээлерни Кыдат-биле чарган» деп медеглээн, ол медеглелин 1949 чылдың декабрь 16-да база катап демдеглээн. Ам, кыдат медеглелден ап көөрге. Кыдаттың политиказын чогаадып турар кижилер дең эргелиг эвес керээлерни узуткаан лениниң декреттерни эвес, а «улут кыдат күрүне амыдракчылары болгаш полководчулар» деп алдаржыдып турары Чингис-Хаанның, Кансиниң болгаш еске-даа феодалдарының походтарынга чүдүп, мөгейип турар-дыр.

Кыдат биле Россияның арааныда кызыгаар дугайында керээлериниң «дең эргелиг эвезининің» дугайында бодунуң бадыткаашкыннарын шынчы хевер кирер дээш кыдат чазак марксизм-ленинизминің чогаалдарындан ушта бижиишкиннерни белин кылып, оон утка-шыларын өскертир ажылдап турар. Ол, хаанныг Россияның политиказынга удур углаан төөгүлүг чүүлдерни көрө турарында ажылдап турар. Чижээ, «Боксёр тура халымышкынын» (1900 чылда ихэтуаньнарның улусчу тура халымышкыны) еске-даа империалистиг күрүнелер-биле базарынга хаан чазактың киришкинни кылган турар В. И. Лениниң «Кыдат дайын» деп чүүлүнден питатаны керээни 40 чылдар мурнунда-ла чарган болгаш В. И. Лениниң чүүлүнде ол дугайында чаңгыс-даа сөс чок болза-даа, Айгунь болгаш Пекин керээлериниң «дең эргелиг чогунуң» тезизин «бадыткаар» дээш чижекке кирген.

Совет Эвиделинің улустары болгаш Совет чазак 1917 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязын өскүдүп үндүргеш, хаанныг Россияның чазааның Чөөн чүктүң улустарынга удур молчугдолдың политиказын чүгле узуткаан эвес, харын-даа бодунуң төөгүлүг шинтирлери-биле, бодунуң херек кырында чүүлдери-биле бүгү чурттарның ажылчы массаларының эрге-ажыктарынга дүүшкен, ангы талазы-биле чаа политиказы-биле кижи_ төрелгетенге үлегер-чижекти көргүскен деп чүве бүгү-шинтиге билдингир болгай.

Кыдат-биле кызыгаарлар дугайында керээлер Совет күрүнениң документилериниң чаңгызында-даа, В. И. Лениниң медеглелериниң чаңгызында-даа дең эргелиг эвес деп көөр болгаш чаартын көөр чүүлдериң санынга кирбейн турар. В. И. Ленин ССРЭ-ниң Кыдат-биле кызыгарын какада, кажан-даа чигзиниишкиниг кылдыр корбейн чораан.

Совет Ыраккы Чөөн чүктү япон болгаш еске-даа даштыкы эжелекчилерден хостаары дээш В. И. Лениниң удуртулгазы-биле демисел бистин улустуң маадырлыг демиселиниң төөгүзүнде кезээ-мөңгеэн-биле кирер бижиттинген. Совет Эвиделинің бодаа бистин кызыгаарларын кыдат милитаристерниң болгаш япон агрессораларының Совет социалистиг Ада-чуртту камгалаарынга бистиң бижыг турааруусту болгаш чайгылыш чогуусту шенеп көөр бодаан Маньчжурияга кылган орааңдажыышкынларын үзе шапкан.

Кыдат Богда хаанларның экспансиониистиг болгаш улуска удур политиказынга-ла хамаарышкан бүгү чүүлдерни шуптузун КУР-нуң чазааның май 24-те медеглелинде кара өжегээр оюп эрткени ынчангаш шуут таварылга эвес-тир. КУР-нуң чазаа иннителдин болуушкуннарын тодарадып көөрүн, аңгы талазы-биле көөрүн шуут барымдаалавайн, чамдык феодал эжелекчилер болгаш улустарның молчукчулери— кыдаттар чөптүг чүүлдү кылып турганнар, а өскелери — шынныг эвес деп чүвени херек кырында бадыткаарын болгаш хаанныг ёзу-чурумнуң буурап дүшкени-биле кады Россия күрүнеэнинің кызыгаарлары база буурап дүжер ужуруг турган деп түүнелди кылырын орааңдажып турар.

Бир эвес күрүне талазы-биле хамааржып турар девискээрлерни ында чурттап турар улус эвес, а шаг-шаттда-ла боянын походтарының дугайында сактыышкыннар тодарадыр деп КУР-нуң чазааның медеглелинде принциптерни хүлээп көөр чүве болза, Латин Америка испан дүжүлгенің эрге-чатырга-ының адаанче катап кирер болгаш АКШ Великобританияның девискээринче катап кирер апаар чүве эвес ийнаан. Греция болза Александр Македонскийниң салгакчылары биле дижип алгаш, амгы Турцияны, Сирияны, Иранны, Индияны, Пакистанны, КАР-ны болгаш өскелерни-даа бодунга өгидерин негеп болур ышнажыл.

Бир эвес айтырыгны ынчаар тургузар чүве болза, күрүне харылаалаларынга чогум чүү болу бизарын КУР-нуң чазааның кижилери чоокку үеге чедир-ле билип турганнар. Чижээ: 1960 чылдың октябрьда Күрүне Чөвүелинің премьери Чжоу Энь-лай «бир эвес ырак-узак төөгүлүг үелерде чүүлдерни шупту барымдаалап көөр бээр болза, ынчан делегейге бүгү чүүлдер будалып, холужа бээр ийик» —деп медеглээн. Ынчаарга амгы үеде Кыдатта бо чүүл талазы-биле аңаа шуут удур турушту эзлеп турары коску-дур.

Совет Эвиделин-биле Кыдаттың арааныда кызыгаар айтырыы херек кырында турбайн турар. Кызыгаарда туруп турар байдалды совет таладан канчаар-даа үрезиниин дугайында, «кыдат девискээрлерни канчаар-даа эжелээнинин» дугайында чугаа турбаан болгаш болбас-даа ужуруг. Совет улус болгаш оон Чепсектиг Күштөрү-даа Амур болгаш Уссури хемнерде, Памирде болгаш Тянь-Шаньда бистиң чуртуусту чаңгыс ол-ла кызыгаарларын 50 чылдар дургузунда камгалап келген. Ынчангаш ол кызыгаарлар бөгүн база-ла дүүнгүзү ыыкап дээп болбас. Совет кызыгаарны эртип кирер дээр кандыг-даа орааңдажыышкын согуушкунуг ойтур шавыышкынны алыр апаар.

КУР-нуң чазааның бо чылдың май 24-те медеглелинде болгаш КУР-нуң еске-даа хөй-хөй күрүне документилериндe-даа Совет күрүнеин болгаш Совет улусту бужартадып турар хөй саңнар нүүлдүт, хоозун мөге чүүлдерни Совет чазак анаа-ла оюп эртип шыдавас. ССРЭ-ниң чазаа ындыг хоозун бодалдарны хүлээп алыры бодунга төлеп чок деп санап турар. КУР-нуң чазааның медеглелинде долган дора көрүүшкүннерни болгаш бак сөгээшкиннерни, маргылдаалыг айтырыгларны кыдат таланың тодаргайы-биле көөрүнче орааңдажып турары кылдыр черле көрүп болбас.

Совет чазак маңаа холбаштыр совет кызыгаарларда кыдат эрге-чатыргаларының организастаан өнчүн-чөңгээлиг үүлгедиишкиннери ам-даа үргүлчүлеп турарынче херекке албайн барып шыдавас. Оон-биле чергелештир КУР-нуң албан кижилери болгаш өрганнары-даа амгы үеде кыдат хоорайларны болгаш суурларны долдур кылчаалыг антисоветтиг кампанияны калбартып турар. Ынчангаш антисоветтиг үзелбодалдарны хөрлөлөдип кыпсыр дээш, Совет Эвиделин Кыдатче халдаар дең турар дээр нүүлүү кыдат чонга шынныктырар дээш Кыдаттың бүгү-ле пропаганда машинаазын хөделдирип үндүрген. Ындыг бадыткаашкынларның хоозун мегеэн тодаргайы-биле көөр-дүр. Совет улус болза тайбың чогаадыкчы күш-ажылды кылып, коммунизм тудуп турар, олар кымче-даа халдаваан болгаш халдаар деп белеткенмейн-даа турар дээрзин ак сетилдиг кижилер шуптузу билир.

III.

Кыдат улус талазы-биле ССРЭ-ниң политиказы өскерлиг чок турган болгаш ындыг болуп артар-даа; ол узун хуусаалыг перспективага үндезилеттинин тургустунган. Совет болгаш кыдат улустарның үндезин эрге-ажыктары дүүшүп турарының дугайын билир-даа бис. Кыдат-биле чаагай кожахаабээ чурттаашкын болгаш маңгыр даңш, бистиң ийи күрүнелериистиң арааныга харылаза байдалдарны нарыыдадып болгу дег бүгү-ле үүлдерни чайладып узуткаары дээш Совет Эвиделин туржүп турар. Кыдат болгаш совет улустарның арааныга өжөөн ылгалды тывылдырып турар кижилерге удур Совет чазак пайыраалдың, сырый чаңгыс эптиг болгаш кады ажылдажыганың лениниң интернационалчы политиказын чорудуп турар. Социал болгаш национал хосталга дээш демисежин турар тайбынга ынакшылдыг күштериниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжышкынны болза империализминің кыжаныышкыннарынга болгаш дорт халдаашкыннарынга удур оларның типлелтелериниң үндезини болуп турар.

Ийи чурттарның арааныга харылаза байдалдарны таарымчалыг кылдыр чогумчудар дугайында саналдарны Совет чазак КУР-нуң чазааныга каш-даа удаа киирип келген. Бо айтырыгны кыдат таланың мурнунга хой удаа, ылаңгыя 1965 чылдың февраль-да, 1966 чылдың мартта тургускан болгаш маргылдаалыг бүгү-ле айтырыгларны чугаалажып көөр сорулга-биле ийи талалыг ужуражышкынны бедик деңнелге эрттирерин Совет тала ынчарда саналдаан.

Кызыгаар дугайында күштүг болуп турар керээлерге үндезилээш, кызыгаарның чамдык участоктарының шугумун тодарадыр, ылавылаар дугайында айтырыгны чугаалажып көөру-биле Совет Эвиделинің болгаш Кыдат улус Республиканың төлөлекчилериниң арааныга консультацияларны катап эгелээрин ССРЭ-ниң чазаа бодунуң март 29-тағы Медеглелинге саналдаан. Бат бурунгаар кандыг-даа негелдерге чокка консультацияларны чорудар дугайында бодунуң санаалын Совет чазак ам база катап бадыткап тур.

Кызыгаарның чөрүүдээлер чок ындыг участоктарының талазы-биле талаларның бодалының чаңгыс ийи чоруун демдеглээн айтырыг; чөрүүдээлиг бөөп турар чамдык участоктарының талазы-биле кайы-кайызының консультацияларын керээлиг документилерге үндезилеп чорударының аргазы-биле кызыгаар шугумунуң шын чоруттуганын илавылап билип алырын; бойдустың өскерээшкиннериң болгузаан участоктарга кызыгаар шугумун тодаргайлап доктаадырда, ийи талаларның кайы-кайызының-даа чөпшээрежилге бержириниң болгаш ук участоктарда түс черниң чурттакчыларының экономиктиг эрге-ажылын камгалаарының принципиин сагыышаан, күштүг болуп турар керээлерни барымдаалап көөрүн; дугуржуп алдынган үүлүдерни ийи таланың ат салганы чогуур документилер-биле бадыткаарын Совет тала саналдаан тур.

«Совет-кыдат кызыгаар дугайында керээлерни ол оорга болдурар арга барда, дең эргелиг консультацияларның, бот-боттарын билчиринің болгаш кайы-кайызының чөпшээрежиишкинни бержириниң принципин барымдаалап турган, кызыгаарның чамдык участоктарынга өргежок чугула таарыштыр шинтирээшкиннин кылып болур» дугайында Кыдат улус Республиканың чазааның бодалы-биле Совет тала чөпшээрежип турар.

Айтырыгларны ам болур консультацияга ажыл-ишчи болгаш эптиг ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң байдалын ам тургузар, хандырар төлээдө, ол сорулганы чедип алырынга моондактыг бүгү-ле үүлдерни чайладыры эргежок чугула деп ССРЭ-ниң чазаа санап тур. Кызыгаарга чөрүүдээлерден ийи талалар чайлаар болгаш оларның кызыгааржылары боттарының хүлээлгелерин күүседирде чепсектиг ажыглаарын болдурбас, бот-боттарынче боолашпас, а күрүнелериң күштүг болуп турар кызыгаарын камгалап турар үеде тургустунуп келген айтырыгларны чүгле таймылы аргалар-биле шинтирлээр деп, КУР-нуң чазааның медеглелинде айыттынган бодалдарны маңаа холбаштыр ССРЭ-ниң чазаа бижиишкин-биле көрүп тур. Кандыг-даа чылдан-биле кызыгаарны үрей бээр таварылгаларны канчап-даа болдуруп болбазы эргежок чугула. Бо чурумну совет кызыгааржылар болгаш хамаатты кижилер шыңгыызы-биле сагып турар. Кыдат кызыгааржыларга бөва кыдат хамаатты кижилерге чогуур айтыышкыннарны маңаа холбаштыр берген турар дээрзинге ССРЭ-ниң чазаа идеген тур.

1964 чылда ара сөкээн консультацияларны чоокку ийиш айларның дургузунда Москвага катап эгелээрин Совет чазак саналдаан тур. Дипломатиг харылаалардың аргазы-биле тодаргай хуусаалы доктаадып айыткан турун болур ийик. Консультацияларга совет төлөлеринің баштыңынга ССРЭ-ниң Бүрүн эргелиг төлөлекчизи П. И. Зырянову орааныны Министр эргелиг кылдыр Совет чазак томуйлап тур.

Консультацияларны чорудар хуусаларының болгаш болур черинің дугайында үстүнде айыттынган саналдар КУР-нуң чазааныга каш-даа удаа киирип келген. Бо айтырыгны кыдат таланың мурнунга хой удаа, ылаңгыя 1965 чылдың февраль-да, 1966 чылдың мартта тургускан болгаш маргылдаалыг бүгү-ле айтырыгларны чугаалажып көөр сорулга-биле ийи талалыг ужуражышкынны бедик деңнелге эрттирерин Совет тала ынчарда саналдаан.

Кызыгаар дугайында күштүг болуп турар керээлерге үндезилээш, кызыгаарның чамдык участоктарының шугумун тодарадыр, ылавылаар дугайында айтырыгны чугаалажып көөру-биле Совет Эвиделинің болгаш Кыдат улус Республиканың төлөлекчилериниң арааныга консультацияларны катап эгелээрин ССРЭ-ниң чазаа бодунуң март 29-тағы Медеглелинге саналдаан. Бат бурунгаар кандыг-даа негелдерге чокка консультацияларны чорудар дугайында бодунуң санаалын Совет чазак ам база катап бадыткап тур.

Кызыгаарның чөрүүдээлер чок ындыг участоктарының талазы-биле талаларның бодалының чаңгыс ийи чоруун демдеглээн айтырыг; чөрүүдээлиг бөөп турар чамдык участоктарының талазы-биле кайы-кайызының консультацияларын керээлиг документилерге үндезилеп чорударының аргазы-биле кызыгаар шугумунуң шын чоруттуганын илавылап билип алырын; бойдустың өскерээшкиннериң болгузаан участоктарга кызыгаар шугумун тодаргайлап доктаадырда, ийи талаларның кайы-кайызының-даа чөпшээрежилге бержириниң болгаш ук участоктарда түс черниң чурттакчыларының экономиктиг эрге-ажылын камгалаарының принципиин сагыышаан, күштүг болуп турар керээлерни барымдаалап көөрүн; дугуржуп алдынган үүлүдерни ийи таланың ат салганы чогуур документилер-биле бадыткаарын Совет тала саналдаан тур.

«Совет-кыдат кызыгаар дугайында керээлерни ол оорга болдурар арга барда, дең эргелиг консультацияларның, бот-боттарын билчиринің болгаш кайы-кайызының чөпшээрежиишкинни бержириниң принципин барымдаалап турган, кызыгаарның чамдык участоктарынга өргежок чугула таарыштыр шинтирээшкиннин кылып болур» дугайында Кыдат улус Республиканың чазааның бодалы-биле Совет тала чөпшээрежип турар.

Айтырыгларны ам болур консультацияга ажыл-ишчи болгаш эптиг ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң байдалын ам тургузар, хандырар төлээдө, ол сорулганы чедип алырынга моондактыг бүгү-ле үүлдерни чайладыры эргежок чугула деп ССРЭ-ниң чазаа санап тур. Кызыгаарга чөрүүдээлерден ийи талалар чайлаар болгаш оларның кызыгааржылары боттарының хүлээлгелерин күүседирде чепсектиг ажыглаарын болдурбас, бот-боттарынче боолашпас, а күрүнелериң күштүг болуп турар кызыгаарын камгалап турар үеде тургустунуп келген айтырыгларны чүгле таймылы аргалар-биле шинтирлээр деп, КУР-нуң чазааның медеглелинде айыттынган бодалдарны маңаа холбаштыр ССРЭ-ниң чазаа бижиишкин-биле көрүп тур. Кандыг-даа чылдан-биле кызыгаарны үрей бээр таварылгаларны канчап-даа болдуруп болбазы эргежок чугула. Бо чурумну совет кызыгааржылар болгаш хамаатты кижилер шыңгыызы-биле сагып турар. Кыдат кызыгааржыларга бөва кыдат хамаатты кижилерге чогуур айтыышкыннарны маңаа холбаштыр берген турар дээрзинге ССРЭ-ниң чазаа идеген тур.

1964 чылда ара сөкээн консультацияларны чоокку ийиш айларның дургузунда Москвага катап эгелээрин Совет чазак саналдаан тур. Дипломатиг харылаалардың аргазы-биле тодаргай хуусаны доктаадып айыткан турун болур ийик. Консультацияларга совет төлөлеринің баштыңынга ССРЭ-ниң Бүрүн эргелиг төлөлекчизи П. И. Зырянову орааныны Министр эргелиг кылдыр Совет чазак томуйлап тур.

Консультацияларны чорудар хуусаларының болгаш болур черинің дугайында үстүнде айыттынган саналдар КУР-нуң чазааныга каш-даа удаа киирип келген. Бо айтырыгны кыдат таланың мурнунга хой удаа, ылаңгыя 1965 чылдың февраль-да, 1966 чылдың мартта тургускан болгаш маргылдаалыг бүгү-ле айтырыгларны чугаалажып көөр сорулга-биле ийи талалыг ужуражышкынны бедик деңнелге эрттирерин Совет тала ынчарда саналдаан.

Кызыгаар дугайында күштүг болуп турар керээлерге үндезилээш, кызыгаарның чамдык участоктарының шугумун тодарадыр, ылавылаар дугайында айтырыгны чугаалажып көөру-биле Совет Эвиделинің болгаш Кыдат улус Республиканың төлөлекчилериниң арааныга консультацияларны катап эгелээрин ССРЭ-ниң чазаа бодунуң март 29-тағы Медеглелинге саналдаан. Бат бурунгаар кандыг-даа негелдерге чокка консультацияларны чорудар дугайында бодунуң санаалын Совет чазак ам база катап бадыткап тур.

Кызыгаарның чөрүүдээлер чок ындыг участоктарының талазы-биле талаларның бодалының чаңгыс ийи чоруун демдеглээн айтырыг; чөрүүдээлиг бөөп турар чамдык участоктарының талазы-биле кайы-кайызының консультацияларын керээлиг документилерге үндезилеп чорударының аргазы-биле кызыгаар шугумунуң шын чоруттуганын илавылап билип алырын; бойдустың өскерээшкиннериң болгузаан участоктарга кызыгаар шугумун тодаргайлап доктаадырда, ийи талаларның кайы-кайызының-даа чөпшээрежилге бержириниң болгаш ук участоктарда түс черниң чурттакчыларының экономиктиг эрге-ажылын камгалаарының принципиин сагыышаан, күштүг болуп турар керээлерни барымдаалап көөрүн; дугуржуп алдынган үүлүдерни ийи таланың ат салганы чогуур документилер-биле бадыткаарын Совет тала саналдаан тур.

«Совет-кыдат кызыгаар дугайында керээлерни ол оорга болдурар арга барда, дең эргелиг консультацияларның, бот-боттарын билчиринің болгаш кайы-кайызының чөпшээрежиишкинни бержириниң принципин барымдаалап турган, кызыгаарның чамдык участоктарынга өргежок чугула таарыштыр шинтирээшкиннин кылып болур» дугайында Кыдат улус Республиканың чазааның бодалы-биле Совет тала чөпшээрежип турар.

Айтырыгларны ам болур консультацияга ажыл-ишчи болгаш эптиг ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң байдалын ам тургузар, хандырар төлээдө, ол сорулганы чедип алырынга моондактыг бүгү-ле үүлдерни чайладыры эргежок чугула деп ССРЭ-ниң чазаа санап тур. Кызыгаарга чөрүүдээлерден ийи талалар чайлаар болгаш оларның кызыгааржылары боттарының хүлээлгелерин күүседирде чепсектиг ажыглаарын болдурбас, бот-боттарынче боолашпас, а күрүнелериң күштүг болуп турар кызыгаарын камгалап турар үеде тургустунуп келген айтырыгларны чүгле таймылы аргалар-биле шинтирлээр деп, КУР-нуң чазааның медеглелинде айыттынган бодалдарны маңаа холбаштыр ССРЭ-ниң чазаа бижиишкин-биле көрүп тур. Кандыг-даа чылдан-биле кызыгаарны үрей бээр таварылгаларны канчап-даа болдуруп болбазы эргежок чугула. Бо чурумну совет кызыгааржылар болгаш хамаатты кижилер шыңгыызы-биле сагып турар. Кыдат кызыгааржыларга бөва кыдат хамаатты кижилерге чогуур айтыышкыннарны маңаа холбаштыр берген турар дээрзинге ССРЭ-ниң чазаа идеген тур.

1964 чылда ара сөкээн консультацияларны чоокку ийиш айларның дургузунда Москвага катап эгелээрин Совет чазак саналдаан тур. Дипломатиг харылаалардың аргазы-биле тодаргай хуусаны доктаадып айыткан турун болур ийик. Консультацияларга совет төлөлеринің баштыңынга ССРЭ-ниң Бүрүн эргелиг төлөлекчизи П. И. Зырянову орааныны Министр эргелиг кылдыр Совет чазак томуйлап тур.

Консультацияларны чорудар хуусаларының болгаш болур черинің дугайында үстүнде айыттынган саналдар КУР-нуң чазааныга каш-даа удаа киирип келген. Бо айтырыгны кыдат таланың мурнунга хой удаа, ылаңгыя 1965 чылдың февраль-да, 1966 чылдың мартта тургускан болгаш маргылдаалыг бүгү-ле айтырыгларны чугаалажып көөр сорулга-биле ийи талалыг ужуражышкынны бедик деңнелге эрттирерин Совет тала ынчарда саналдаан.

Кызыгаар дугайында күштүг болуп турар керээлерге үндезилээш, кызыгаарның чамдык участоктарының шугумун тодарадыр, ылавылаар дугайында айтырыгны чугаалажып көөру-биле Совет Эвиделинің болгаш Кыдат улус Республиканың төлөлекчилериниң арааныга консультацияларны катап эгелээрин ССРЭ-ниң чазаа бодунуң март 29-тағы Медеглелинге саналдаан. Бат бурунгаар кандыг-даа негелдерге чокка консультацияларны чорудар дугайында бодунуң санаалын Совет чазак ам база катап бадыткап тур.

Кызыгаарның чөрүүдээлер чок ындыг участоктарының талазы-биле талаларның бодалының чаңгыс ийи чоруун демдеглээн айтырыг; чөрүүдээлиг бөөп турар чамдык участоктарының талазы-биле кайы-кайызының консультацияларын керээлиг документилерге үндезилеп чорударының аргазы-биле кызыгаар шугумунуң шын чоруттуганын илавылап билип алырын; бойдустың өскерээшкиннериң болгузаан участоктарга кызыгаар шугумун тодаргайлап доктаадырда, ийи талаларның кайы-кайызының-даа чөпшээрежилге бержириниң болгаш ук участоктарда түс черниң чурттакчыларының экономиктиг эрге-ажылын камгалаарының принципиин сагыышаан, күштүг болуп турар керээлерни барымдаалап көөрүн; дугуржуп алдынган үүлүдерни ийи таланың ат салганы чогуур документилер-биле бадыткаарын Совет тала саналдаан тур.

«Совет-кыдат кызыгаар дугайында керээлерни ол оорга болдурар арга барда, дең эргелиг консультацияларның, бот-боттарын билчиринің болгаш кайы-кайызының чөпшээрежиишкинни бержириниң принципин барымдаалап турган, кызыгаарның чамдык участоктарынга өргежок чугула таарыштыр шинтирээшкиннин кылып болур» дугайында Кыдат улус Республиканың чазааның бодалы-биле Совет тала чөпшээрежип турар.

Айтырыгларны ам болур консультацияга ажыл-ишчи болгаш эптиг ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң байдалын ам тургузар, хандырар төлээдө, ол сорулганы чедип алырынга моондактыг бүгү-ле үүлдерни чайладыры эргежок чугула деп ССРЭ-ниң чазаа санап тур. Кызыгаарга чөрүүдээлерден ийи талалар чайлаар болгаш оларның кызыгааржылары боттарының хүлээлгелерин күүсед

БӨГҮН—МЕДИЦИНА АЖЫЛДАКЧЫЗЫНЫҢ ХҮНҮ

КАДЫКШЫЛГАГА БАРААЛГААШКЫН

Совет күрүнеиң үндезилекчизи, Коммунистиг партияның тургузукчузу Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болур ою чоокшулап олурар. Бистиң чуртувустун медицина ажылдакчылары совет кижилер-биле бир дөмей баштынчының алдарлыг юбилейин төлептин-биле уткуур дээш белеткенип турар. ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң медицина үлетпүрүнүң коллегиялары, медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп Комитединиң Президиуму бо хүнү — 1969 чылдың июнь 15-ти «Совет кадык камгалалын моон соңгаар шинчил идеялар ёзугаар хөгжүдер» деп девизтиг адаа-биле эрттирерин шинтпирлээн.

«Чуртка кадык камгалалын болгаш медицина эртемин хөгжүдерин моон соңгаар экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1968 чылдың июльда доктаалы Коммунистиг партияның, Совет чазактың чоннуң кадыкшылын камгалаар талазы-биле сагыш човаашкының илергейлеп турарының база бир херечизи болган.

Тываның медицина ажылдакчылары республиканың бүгү ажылчы чону-биле кады бо чылын бир өөрүшкүлүг байырлалды — Тыва Арат Республиканың ССРЭ-ниң акыдуна улустарының составынга киргениниң бээр 25 чыл болур ою демдеглээрлер. Совет эрге-чагырганың чылдарында Тываның улус ажылагыйының, культура-экономиказының, көдээ ажыл-агыйының, үлетпүр бүдүүлгезиниң, кадык камгалалының янзы-бүрү алдыларына көстүп корбээн чедишкиннер чедип алдынган деп чоргаарал-биле чугаалап болур бис.

Бөгүн, медицина ажылдакчызының байырлалдыг хүнүн таварыштыр Тываның кадык камгалал хөгжүлдезинге кандыг чаартылгалар болганын өөрүшкү-биле демдеглеп чугаалавас аргажок. Ам бисте 3040 орунлуг 43 амбулатория-поликлиникиг албан чери, 146 аптека база 132 фельдшер-акушер пунктулары, 26 аптека ажылдап турар. 450 ажыг эмчи, оларның иштинден 114-түү тыва кадрлар, 1700 хире ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары чуртталкы чоннуң кадыкшылынын камгалалында бараан болуп турар.

1969 чылдың январь 1-де үндүрген түүнел-биле Тыва АССР-ниң чурттакчы чонунун өмчилер болгаш орун-биле хандырылгазын ап көөр болза, 10 мың кижиге 20 эмчи, 127 орун онаажыр. Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң шугуму-биле бо чылын ажылчы чоннуң кадыкшылының камгалалынга 11 млн. ажыг рубльди чарыгдаары көрдүнген. Ол ышкаш санатор-курортуг эмнээшкинни, ургуларның кадыкшылга хемчеглерин, социал хандырылганы, күш-ажыл болгаш техниканың айыл чок чоруунун камгалалын, физкультура болгаш спорт хөгжүлдезин акшаландырары көрдүнүп турар. Чоннуң материалдыг чаагай чоруунун болгаш санитарлыг культуразының бедзени-биле база кадык камгалал органнар ажылдакчыларының чон ортузунга эмнелге-профилактиктиг хемчеглерни боттандырып келгениниң ачызында улуг улустун аарыыр болгаш олуп хоораары 4 катап, а ургуларының 7 катап эвээжээн.

Эмнелге-профилактиктиг албан черлери, аптекалар амгы үениң дериг-херекселдери, санитар транспорту-биле хандырылган. Туберкулёзту баш удур тодаралып тывар, четче дериттинген флюорография туруштары, көжүп чоруур стоматология поликлиниказы Тываның районнарын эргип, чурттакчы чонга медицина дузазын чедирип турар.

Республиканың булун бүрүзүнде бүянныг үүлени бүдүрүп, чоннуң кадыкшылы дээш дун-хүн дивейн, могат-шылаг чок ажылдап турар эмчилерниң, фельдшерлерниң, сестраларның хөй кезии онаашкан ажылынга харыысалгалыг болгаш ак сеткилдиг. Өвүрнүң район эмнелгезиниң эмчизи Д. Карасал, Улуг-Хемде хирург К. Орус-оол, Тес-Хемниң район эмнелгезиниң кол эмчизи К. Куулар, эмчилер В. Верещагин, В. Шашков, Я. Клят, А. Бадмаева болгаш өскелернин-даа ат-алдары республикада биллингир, оларның ажыл-херээ хүндүлел, чоргаарал-биле бүрүткен.

Чон ортузунга эмнелге-профилактиктиг, санитар-гигиена ажылдарны калбартып чорударынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип келген мурнакчы ажылдыг фельдшерлер, медицина сестралары, санитаркалар бисте хөй. Бии-Хемниң «Өөк» совхозунда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи А. Фунтикова, Тээлиниң район эмнелгезинде сестра В. Дамдын база ында санитарка С. Сендажы, Кызылдың № 1 поликлиниказының улуг сестразы Т. Чымба болгаш оондаа өске он-он ортумак эртемниг эмнелге ажылдакчылары боттарының коллективтеринге болгаш чон мурнунга бедик ат-алдарлыг болуп ажылдап турарлар.

Чоннуң кадыкшылының камгалалынга үре-түннелдиг ажылдааны дээш база Төрээн чуртунуң мурнунга ачы-хавыязы дээш бистиң республикадан 8 эмчиге «РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи», 22 кижиге «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» деп хүндүлүг аттарны тывыскан. А 100 ажыг ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары «Кадык камгалалының тергиини» деп көрек демдээ-биле шаннаткан.

Чыл келген тудум-на хоорай, суурларның, сүт-бараан фермаларының, хойжу бригаларының, хову турлагларының овур-хевири улам-на аяншынчы кирип, чаагайжып бар чыдар. Бай-Тайганың Шуй, Чоон-Хемчиктиң Чадаана, Бии-Хемниң Тарлаг суурлары чаагайжыдылга ажылдарын чорудуп, кудумчуларның, чурталга бажыңнарының девискээрин аштап арыглаар хемчеглерни ой-шаанда боттандырып турар. Чаагайжыдылга, ногаанчыдылга ажылын чорудары, санитар-гигиена дурумнерин шынгыы сагыыры кадыкшылды быжыглаар.

Ынчалаа-даа санитар дурумнериниң сагылдазы, чаагайжыдылга ажылдары чер болганда чаңгыс аай эвес. Бо талазы-биле медицина албан черлериниң, партия, совет органнарының мурнундан хөй ажылдарны чорудары негеттинип турар. Хандагайты, Самагалдай, Эрзин суурларга санитар-гигиена хемчеглерин, чаагайжыдылганы чогуур деннелге чедир чорудары күзенчиг. Чамдык аъш-чем бүдүүлгелеринде, чижээлээрге, Туран, Тээли, Хандагайты столоваяларында. Сүт-Хөл магазининдинде санитар чурумун каржызы-биле хажыдып келгениниден ижиншийүнү аарыгларын тывылдырып турарының фактылары бар. Ижин аарыгларын эвээждип болурунун аргалары бисте бар. Ындыг болганда, аъш-чем бүдүүлгелеринге, ниитиниң чемненилге, коммунал ажыл-агый черлеринге, садыг организацияларына арыг-шеверни шыңгыы сагыыр, санитарлыг хайгааралды күштелдирер, профилактиктиг ажылды экижидер үжүрлүг бис. Бо айтыыларны шинтпирлээринге эмнелгелерде хөй-ниити чөвүлелдери, Советтерниң доктаамал комиссиялары, хөрээженнер чөвүлелдери, Кызыл Крест ниитилелиниң санитар активи медицина ажылдакчыларына боттуг дузаны көргүзер хүлээлгелиг.

Тываның кадык камгалал органнарының мурнунда шинтпирлээр айтыыглар ам-даа хөй. Ындыг болганда, янзы-бүрү аарыгларны тодарадып тыварының болгаш оларны эмнээринин чаа-чаа аргаларын дидими-биле ажыглаары, чон ортузунга эмнелге-профилактиктиг хемчеглерни улам калбартып чорудары бистин, медицина ажылдакчыларының хорт хүлээлгези ол.

М. ШАБАЕВ.

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министриниң оралакчызы.

ДОНОР — ХҮНДҮЛҮГ АТ

Аарыг кижиниң ханын эжижидериниң кол аргазы болза, өске кижиниң — донорнуң ханын кудары болур. Эртем шинчилелге болгаш дуржулгага үндезилээш, хан солуй кударының төп институдунуң эртемденнери «Донорларның корумунуң, үчёдүнүң болгаш медицина шинчилелиниң дугайында дурумну» чогаадып кылган боягаш 1928 чылда ССРЭ-ниң Кадык камгалал комиссариады бадылаан.

Организми күш-дамыр талазы-биле сайзырааңгай 18 хардан куду эвес назылыг кадык кижи бүрүзү донор боол болур. Донор болуксаан кижи медицина талазы-биле шинчилге эртери чугула. Шинчилгени ниити аарыглар эмчизи (терапевт) чорудар. Херек апарганда өске аарыгларның эмчилериниң көрүлде-шинчилгези база эргежок чугула апаар. Донорнуң ханын неделя эрткенде, хан чижек хемчээлинге четкенде алыр. Ханны алырының мурнунда, эртен чымчак чемни болгаш ооң соонда сүүзүннүг дуўштени чемни донорларның туралааны-биле халаска бээр.

Кижиниң организминде 5 литр хире хан бар. Донордан 250—450 кубиллиметр ханны алырга кижиниң кадыкшылынга болгаш ниити ажыл-чорудулгазынга бичиидаа хора чок болгаш багай салдар чедирбес. Хан кончуг дурген чогуур хемчээлинге чедер. Ханын берген кижи аарыг кижилериниң кадыкшылын эгидер, оларга күш-ажыл кылып шыдаар арганы бээр, уттундурбас дузаны чедирер.

Хан кудуп эмнээри янзы-бүрү болур. Кажан хөй хан чидиргенде хан кудары кижиниң тынын алырының эң дээре аргазы ол. Улуг балыгланган кижиге хан кударга балыг дүрген эжирип бүдер болгаш аарыг кижиниң кадыы эжижиир. Амгы үеде аарыг кижиниң ханын эжижидериниң кол аргазы болза, өске кижиниң — донорнуң ханын кудары болур. Эртем шинчилелге болгаш дуржулгага үндезилээш, хан солуй кударының төп институдунуң эртемденнери «Донорларның корумунуң, үчёдүнүң болгаш медицина шинчилелиниң дугайында дурумну» чогаадып кылган боягаш 1928 чылда ССРЭ-ниң Кадык камгалал комиссариады бадылаан.

Организми күш-дамыр талазы-биле сайзырааңгай 18 хардан куду эвес назылыг кадык кижи бүрүзү донор боол болур. Донор болуксаан кижи медицина талазы-биле шинчилге эртери чугула. Шинчилгени ниити аарыглар эмчизи (терапевт) чорудар. Херек апарганда өске аарыгларның эмчилериниң көрүлде-шинчилгези база эргежок чугула апаар. Донорнуң ханын неделя эрткенде, хан чижек хемчээлинге четкенде алыр. Ханны алырының мурнунда, эртен чымчак чемни болгаш ооң соонда сүүзүннүг дуўштени чемни донорларның туралааны-биле халаска бээр.

Кижиниң организминде 5 литр хире хан бар. Донордан 250—450 кубиллиметр ханны алырга кижиниң кадыкшылынга болгаш ниити ажыл-чорудулгазынга бичиидаа хора чок болгаш багай салдар чедирбес. Хан кончуг дурген чогуур хемчээлинге чедер. Ханын берген кижи аарыг кижилериниң кадыкшылын эгидер, оларга күш-ажыл кылып шыдаар арганы бээр, уттундурбас дузаны чедирер.

Хан кудуп эмнээри янзы-бүрү болур. Кажан хөй хан чидиргенде хан кудары кижиниң тынын алырының эң дээре аргазы ол. Улуг балыглангаан

делегей бо хүннерде

Төөгүлүг болуушкун

БЕРЛИН. (СЭТА). Коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың делегей Чөвүлел хуралының ажылын калбаа-биле чырыдарын үргүлүлеп турган. ГДР-ниң парлалгазы империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге революстут бүгү күштерниң болгаш дешпилелиг бүгү кижи төрелгетениң хөделишкиннериниң чаңгыс эвин база сырый каттыжышкының быжыглаарынга оларның шинтпирлиин демдеглеп турар. Солунар Чөвүлел хуралдың ажылының дугайында тодаргай отчёттарны аку-дуңма партиялардың төлөөлер удуртукчуларының чугааларының допчуларын-биле кады парлап турар.

«Чөвүлел хуралдың киржикчилериниң чугаалары кижи төрелгетениң хоратан дайзыны — империализмге удур демиселге делегейниң антиимпериалистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга кузел-сорук синиктиг» деп, «Нойес дойчланд» демдеглээн.

Моон-биле холбаштыр парлалга вьетнам улусту деткип дугайында коммунистерниң москва шуулганының кыйгырымның улуг ужур-дузазын демдеглеп турар.

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың Москвада делегей Чөвүлел хуралының ажылы моол парлалганы болгаш радио-телевидение дамчыдыгаларының кол темазы болуп артары үргүлүлевишаан деп, МОНЦАМЭ агентилел дыңнаткан. МАРП ТК-ниң болгаш МАР-ның чазаның органы «Унэн» база өске-даа теп солуннар коммунистерниң делегей шуулганының ажылының чорудулгазының дугайында делегеннай материалдарны бирги арыннарынга парлап, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга Чөвүлел хурал дээрзин моон-биле кады демдеглеп турар. Чөвүлел хуралдың ажылына чедишкиннерни сеткил-сагыжының хөгжүмүнүн күүзүн моол хөй-ниитиниң төлөөлекчилериниң чугаалары парлалга база калбаа-биле чырыдып турар.

ПРАГА. (СЭТА). Коммунистериниң делегей шуулганында партия бүрүзү бодумуң бодалын хостуу-биле илергейлеп болур мындыг демократтыг байдалдың тургустунганын Чехословак телевидениениң тускай корреспондентиин өскээлап демдеглээн. Чөвүлел хуралдың киржикчилериниң пинти хүлээп көргени-биле алырта, СЭКП ТК-ның Чингизе секретары Л. И. Брежнев делегей империализмин, а ол мышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде байдалды эң хандыр анализтээн.

Москвада Чөвүлел хурал хайнышкыныг, демократтыг болгаш эш хуузунуң байдалынга эртип турар деп, Словакиялың «Правда» солуну бижээн.

БАГДАД. (СЭТА). «Ас-Саура» солун коммунистиг болгаш ажылчын партияларын Москвада делегей Чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чингизе секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының допчуларын парлаарын үргүлүлевишаан.

СЭКП ТК-ның Чингизе секретары Л. И. Брежневтиң чугаазында хөгжүп орар чуртта-да тараачыларының идепкейлиг ролюнун дугайында айытканы чүүлче кичээнгейин «Ас-Саура» салган.

Москвада делегей Чөвүлел хуралы Мурнуу Вьетнамда америк шериглерге чорудар дээн чүүктерни болгаш бараавнарны сөөртүүнден ойталаарынче бүгү делегейниң ажылчыннарын кыйгырган деп, «Ас-Саура» солун демдеглээн.

РИМ. (СЭТА). 75 партиялардың бүгү делегаттары «Вьетнамга хамаарышпас чорук, хосталга болгаш тайбың!» деп Кыйгырыгны чүүлдүгүнгени коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың Москвада делегей Чөвүлел хуралышын киржикчилериниң чаңгыс эвинин быжыын херечилээн деп, «Унита» солун бижээн.

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгонуң информас агентилели Коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың делегей Чөвүлел хуралының Кыйгырыының дугайын «Москва Чөвүлел хуралы вьетнам улусту деткип турөдеп эге-биле дамчыткан.

Чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилери Вьетнам-биле ап-сеткил каттыштырылга дугайында медеглелди чаңгыс үн-биле хүлээп алганын демдеглевишаан. Конгонуң информас агентилелиниң айытканы болза, париж чугаалажышкыныларында шаптыжаачы политиказын сокседырын 75 партиялардың төлөөлекчилери негээн.

Непалда ленинчи хүннер

КАТМАНДУ. (СЭТА). Непал-совет найырал Ассоциациязының чанында Совет Эвиделиниң өнүктериниң Катмандуда клубунга «Ленин, тайбың болгаш тайбың догуннаашкын» деп темага конференция болган.

Конференцияга чүве чугаалаан делегей тайбыны дээш Непал комитеттиң президентиин, Национал панчаяттың депутады Рамхари Шарма Владимир Ильичниң революстут ажыл-чорудулгазының дугайын, Совет арге-чагырганың баштайгы хоойлуларының дугайын, тайбың болгаш чер дугайында ленинчи декреттерни чугаалаан. Бодунуң ленинчи даштыкы политиказынга шынчы Совет Эвиделиниң бо үеде тайбының болгаш тайбың догуннаашкының хөрөөнге киирип турар улуг салымшкының ол демдеглээн. Р. Шарма тайбының ленинчи идеялары бүгү чер кырынга чайлаш чок тиилөөрүнге бүзүрелин база илергейлээн.

Клубтуң секретары А. Пант тайбының, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң айтырыгларының талазы-биле В. И. Ленинниң чугаалдарының дугайында илеткелди база кылган.

Найысылалдың хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери, совет дээди өөредилге черлериниң непал доозукчулары, Катмандуда совет элчин черинин ажылдакчылары конференцияга киришкен.

Түнелинде конференцияның киржикчилериге «Ленин чуроо» деп совет фильмин көргүскен.

Непал-совет найыралдың ассоциациязы Совет күрүвенин үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүндеи баар 100 чыл оюнга бараан болдурган хөй беседаларны, лекцияларны болгаш конференцияларны организастаарын планнаан.

Хөделишкиннер программазы

ХАНОЙ. (СЭТА). «Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаның хөделишкиннер программазының дугайында медеглелди» парлап үндүрген, ол болза Мурнуу Вьетнамның улус төлөөлекчилериниң чоокта чаа болуп эртекен конгресиниң документиин болур.

Революстуг түр чазактың хөделишкиннер программазында мындыг чүүлдерни көрүп турар: Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң савалдап киргени он үүлдеи тургустунган шинтпирдээшкинге үндезилээн. Вьетнам талазы-биле париж чөвүлел хуралынга шыңгыы чугаалажышкыныларны Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаа-биле эгелээрин Каттышкан Штаттардан негээр төлөөде шериг болгаш политиктиг демиселдиң идепкейжидер: АКШ-тың шериглерин болгаш Каттышкан Штаттарының лагериде турар даштыкы күрүнелерниң шериглерин Мурнуу Вьетнамдан бүрүн болгаш кандыг-даа негелделер чокка үндүреринче АКШ-ның чазаан албадаар.

АКШ-тың империалистериниң Мурнуу Вьетнамда турускан чажырын чагдынган колониалисти ёзу-чөрүмүн үзүткаарының эргежок чугулаанын программада демдеглеп, деп эргенин, демократиялың болгаш хүндүлежиринин принциптеринге үндезилээн коалисиин тур чазакты тургузаарын көрүп турар.

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаа Мурнуу болгаш Сонгу Вьетнамның аразында таарымчалыг харылааларны катап тургузаарын, чуртту каттыштырарын бодунуң сорулгазы кылдыр салып турар. Чуртту катап каттыштырарын кайы-даа таладан албадаашкын чокка ийи зонаның аразында чугаалажышкыныларны чорудуп, дугуржулганы чедип ап турган, тайбын аргалар-биле базым бүрүүнде боттандырар ужурлуг.

Программа тайбының болгаш нейтралитеттиң даштыкы политиказын чорударын көрген.

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаа америк агрессиягга удур, национал-демократ камгалаар дээш демиселге мурнуу-вьетнам улустун демиселинде социалистиг чуртта-рының, тайбынга ынакшылыг бүгү чуртта-рының болгаш бүгү делегейде дешпилелиг кижилериниң, оон иштинде америк улустун көргүскен улуг дузаламчызы дээш бодунуң ханы өөрүп четтиришкинин илергейлээнин программада демдеглээн.

Вьетнам артистер Улан-Баторда

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Вьетнам Демократтыг Республиканың Улус ыры болгаш танцы ансамбли оюн көргүзери-биле Улан-Баторга келген. Коллективтиң удуртукчузу — ВДР-ниң культура министриниң орлакчызы Гуй Кан. Ансамбль Италия, Алжир, Франция болгаш Совет Эвиделиниге баар.

Вьетнамның Демократтыг Республиказы. Улусчу милициянын дайынчылары Хаңойнуң кудумчуларының бирээзинде.

В. СОБОЛЕВТИН фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Түңнел кичээл

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң чанында партия активинин чыл хуусаалыг школазының түнелеп кичээли эртекен. Школага партия эге организациязының секретарылары болгаш өскелеп улуттукчу активтер өөренген.

Партия активтериниң теоретиктиг болгаш практиктиг билиин бедидериниге ол школа улуг идиглиг болганын түнелеп кичээл көргүскен.

А. АДЫГБАЙ.

Делгереңгей көргүскен

Кызылдың телестудиязынга Якут АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында рәдио болгаш телевидение комитетиниң телепрограммазын көргүскен. Ол программаны көргүзери-биле кол редактор Петр Филиппов, режиссёр Георгий Дячковский болган бирги категориялың диктору Лидия Белелюкская олар чедип келген.

Өнүктериниң программазының дамчыдыгалының Якутияга болуп Тыва АССР-ниң литературазының болган уран чүүлүнүң декадазының будуузунде болуп турары таварылга өвес. Бо телепрограммагэ Якутиялың эртекен база амыы-ёзин Тыванын көрүкчүлериниге делгереңгейн-биле көргүскен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга дыңнадыг

1969 чылдың июнь 19-та, эртенгиниң 10 шаанда, хөгжүмшин театрынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязы ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттар талаалаңчыларының хуралы 1969 чылдың июнь 19-та эртенгиниң 9 шаа 30 минутада болур.

спорт

22-гизи—хайым

МОСКВА. (СЭТА). Шыдыраага делегейге бирги чер дээш Тигран Петросяниың болгаш Борис Спасскийниң арызында маргылдаанын чаарбы ийнги салымы үзеи үшкү комте хайым болган.

Ам Спасский 12, а Петросян 10 саныг.

Бирги чер дээш

Бут бомбуунге Кызыл хоорайга бирги чер дээш ойнаашкын июнь 11—12-де «Хүреш» стадионуң шалунге уламчылаан.

Анаа «Енисей» биле «Армеец» командаларының бут бомбукчулери ужуражкан. Оюнуң баштайгы чартымда солдаттар идепкейин алгаш, удурлашкымын чай алындырбайн атакалаан киргеш шаада четпейн саныны ажыткан. Солдаттар ол-ла хевээр эки ойнаарының инициативазы и түтүпшаан, чапсарта чедир 3 бомбукту киир теп, саныны 4:0 чедиргеш, кыска дыштанган.

Ийнги чартымда солдаттарның бомбуң киир тевер хаалгазы дыңнаг хат удур, «Енисейнин» ойначчылары хат лаймда болза-даа енисейжилер сан чок болган. Баштайгы чартымда сан өскериле чок арткан. Ынчангаш ниити сан 4:0 болуп «Армеец» команданың чедишкини-биле ол хүнүңүн оюну төнгеен. Хоорайның бирги чери дээш мартылдаа үргүлүлевишаан.

Марсылдаанын таблицазында «Луч», «Саян» болгаш «Динамо» командалар бирдаа уттурут чок эки ойнаш турарлар.

Июнь 12-де «Хүреш» стадионга «Спартак» биле «Саян» командалар ужуражкан.

Оларның ужуражмышкынының бирги чартымда саныны саанчылар ажыткан, оюн орту эртип чорда, спартакчылар хенертен бурунгаарлап келгеш, бир бомбукту киргеш саныны дешпештиргеен, ол хевээр идепкейлиг ойнаан чапсар мурнуу чарымда база бир бомбукту киргеен. 2:1 санга чапсаралаан.

Ийнги чартымда спартакчылар эки ойнаш атакалын улам күштелдирип турган 15 минута эртип чорда, үшкү бомбукту киир теткен. Оюнуң төнчүзү чоокшулап келгенде саанчылар бурунгаарлаш, бир саныны немеп алгаш, биче ойнап чорда оюн төнгеен. Ниити сан 3:2 «Спартакның» удуу болган. Ынчангаш «Саян» команда бир уттуруглуг болган.

С. ТАМЧАП.
М. ГАМИДОВ.

Редакторнуң орлакчызы
С. К. ШОНГУ.

КАМПАЛА. Угандының найысылалы — Кампаланың дал ортузунда бичин урутну орун шаар өдүргеи иениң турасказы турар. Угандының скульптору Грегори Малоба ол турасказды «Хамаарыштас чоруктуң төрүттүнгенинин демдээ» деп адаан.

С. КУЛИКТИН фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СУД КЕЛДИ, ТУРУҢАР!

Кызыл хоорайның улус судунуң хуралдаар залы. Хамааты херек көөр ажык суд хуралынга сонуургаан кижилер заалды долдур чыгып келген. Сыныштайн, чамдыктары даштын коридорда мыртажып алган турган.

Зал иштери ыржым. Бүгү-ле кижилериниң кичээнгейи болгаш көрүжү шинтпирикчиниң узун сандайында кожалаңдыр олурупкан ийи кижиже угланган. Судьяның салган айтырыглары болгаш аңаа харылар өрөөлдің ыржымын үрей каап турган.

Шинтпирип турар чүү кижилерил? Чүнүң ужун олар шинтпирикчиниң сандайында олурупканы ол? Кандыг-бир херек үүлгедип каан ирги бе? Чок! Олар боттарын кандыг-даа херек үүлгетпээн кылдыр санап турар. Шынаала аңаа бодаарга, оларның оозу шын-даа ышкаш.

— Хей черге кижини чүге шүүдедип турар силер! —деп, шинтпирикчиниң сандайында олурган кадай кижи ыйлавыр-даа.

— Силерге сөс бербедивис, ынар! Соксанар! —деп судья өгөөн.

Кожа олурып турар бо ийи кижи болза, ашак-кадай улус-тур. Ашаа—Түлүш Чүлдүмович Доржу. Кадайы — Түлүш Комбуевна Анчимаа. Ашаа үлетпүр тудуу кылыр черде, а кадайы — «Кыа-Хем» киноте-атрда ажылдап турар. Оларның чарлыш турары ол бе? Чок, арагага алыскаш, ажы-төлүн шуут уткавының дугайында суд чорун турары ол. Ажы-төлү шупту 5. Орта чүве болза, ол өг-бүлени аас-кежиктиг деп санап болур турган ийик. Оларга ам черле чүү чедишеэзил? Боттары найыралдыг-дыр, ажы-төлү бар, акша-төгөрүкти ажылдап ап турар-дыр. Угаан-сарыылдыг чурттаан чүве болза, өске бүгү совет өг-бүлелер ышкаш, өндүр-чаагай турар болбайн аан. Бо өг-бүлениң ийи ээзи хүнүн бодаар, думчуун бораланыр кижилер чүве-дир. Өг-бүлениң айда бюджеди 300 хире рубль. Угаазылалдыг чарыгдан, чөп ажылаар чүве болза, черле четчин болур хире. Ынчалзаада ашак-кадай талың апканда, оозун сөөлгү көпеенге чедир арага садып ишпээн шаанда, амыравас. Арагалаашкын үшдерт хонукта улашкаш турун бээр. Олар албан-ажылын-даа, ажы-төлүн-даа уттуптар. Араганың дулгаанынга алыскаш, бажыңнар кезип, «хөренгилеп» чоруптарлар.

Ада-иезин «хөглеп» чоруп каарга, беш бичин урутлар аян, соок, аъш-чем чок бажыңга артар. Кызын соокта олар кат-даа удаа чаштап кал часкан. Кожалары бажыңнарының чурттакчылары чаш урутларны эскерип каап, бажыңынга чылыды от салып берип, ашкарып-чемгерип тургулаан.

Бо арын-нүүр чок ада-не төрүп алган ажы-төлүн азырап шыдавас болу берген ышкажы! Оларны ажылдап турар черлериниге, хей-ниитиниң судунга көрүп, ойлук чок, ада-не адын бужартаткан ол кижилерни ыяттырарын бодаып, орталаныр көөрүн, ажы-төлүн кижизиг ёзу-биле кижиздерин каш удаа угаатканы. Ынчалза-даа ол хемчет дуза бербээн. Арагачы ашак-кадай хей ниитиниң ол сагындырыындан кандыг-даа түнел кылбайн, мурнуку хевээр-ле ажы-төлүн аян бажыңга катташ чорун турган. Моон ужурунда олар шинтпирикчиниң сандайында олурупканы бо-дур.

Судья айтырып эгелээн.

— Ажы-төлүнер азырап өстүрер, кижиздер дугайында чүге сагыш салбас силер, хамааты Доржу?

— Шаавыс ындыг улус-тур бис... — дээш, Доржу идиниң бажынче куду көрген. Улус арыынче көөрү аңаа ынчыыг болгалы ол ыйнаан.

— «Шаавыс ындыг» деп чүнерал ол? Орта, тодаргай чугаалап көрүнер!

— Акша чедишпес-тир. Ынчангаш хей улустун амыдыраары берге ышкажыл.

— Акша чедишпес болза, чүге арагалап турар силер? Арага садып ижер акшаны кайыын ап турар силер? Ол акша-биле урутларыңарга идик-хеп, аъш-чем садып берип турзунарза?

Чиге салдынган ол айтырыгга ашак-кадайның кайыы-даа харылаар хөөн чок. Чүгле куду көөрүнге ойлешкеннер.

— Ам ажы-төлүнерни канчаар бодап олур силер? Кижиздин шыдаар силер бе, аъы шуут кааптар бе?

Түлүш Анчимаа хоодарын уштанып олура, идек-дадак харылаан:

— Бичин уруувусту кижиздер бис ыйнаан. Өскелерин...

— Өскелери силерге херек чок бе?

— Шыдал-быра черишпес-тир — деп, Доржу харылаан. — Күрүне күселиге бээрден башка...

Залда олурган кижилериниң арын-шырайы дошкун-ширинин апаргылаан. Кидекээн үннер-даа артыкы олурургдан дыңналып келгиздээн:

— Амыр-дыр! Олар түнү күзеп турарын билип тур силер бе?

— Оларны ынчап амдажыттас херек!

Бо бүжар шинтпирилгениң дугайын оон ыңай-даа уламчылап болур турган ийик. Ынчалзажок эргинин артыышкыны ам-даа бажынын иштинде хевээр, арага-дарыга сундугар, ажы-төлүн кижиздерин бодаваас, ойлук чок ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар болганда, бо сагындырыг халаас барбас боор.

Суд бодунун шинтпирин үндүргеи. Доржу биле Анчимаанын ада-не эргенин калаап, оларның беш урутларын күрүне тежөлүнге шилчиткен. Ойлук чок ол ада-ненин аваа салбаан. Олар урутларының аазралы дээш алиментиин күрүнеге доктаамал төлөөр кылдыр шииткен.

Ажы-төл дээрге, өг-бүлениң аас-кежин, өөрүшкүү болгай. Төрүп алган төлүн азырап шыдаваа деп атка киреринден бак чүве турар бе! Доржу биле Анчимаа ада-не болур арын-нүүрүн шуут ышкынгаш, кижи мөзүүн арагага саткаш, ам ажы-төл чок кижилер болганы ол-дур.

Судтуң шииткелин олурушканнар үүлдүгүүнүүшкүн-биле уткаан.

А. КУЛАРОВ

Суд залындан репортаж

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ

1969—70 өреднигге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур: дирижёр болгаш ниити ырның, фортепианоның, (улустуң хөгжүм херексеңдериниң) баян, домбра, балалайка, дошпулуур, шанзы, чаваган, игия; (үрер хөгжүмүнүң) труба, тромбон, кларнет, гобой, фагот, флейта; (хылдыг хөгжүмүнүң) скрипка, контрабас, теоретик-композиторнуң, (ыраажыларның, ыыр ажылдакчыларының) тускай эртеми — дирижёр болгаш ниити ыр, улустуң инструментилериниң, режиссёрнуң, чурулганың.

30 хар чедир назылыг ар, хөрээжен хамаатыларны училищеге хүлээп алыр. Дирижёрнуң болгаш ниити ырның база ыраажылар салбырларынга 18 харган өрү назылыг кижилерни хүлээп алыр. Музыка айтааның салбырларынга киреренде музыка талазы-биле билир чүүлдерин хынаар (дыңнаары, ритм, сактып алыры, үнү), чурулга салбырынга киреренде чурулга, уран чурулга база композиция талазы-биле бажынга кылган ажылдарын хынаар.

Директорнуң адынга билдириишкинге дараазында документилерни кожар;

билииниң дугайында хереченлели (аттестаты) боду-биле,

төрүттүнгениниң дугайында хереченлели (паспорту) боду аккаар:

допчу намдары,

кадыының дугайында амчы шынаылгазы (286 майык),

чурттап турар черинден шынаылга,

сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден шынаылга,

үш фото-чурук,

сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден характеристика,

шериг биледи (приписное свидетельство) боду аккаар.

Киреринин экзаменнери июльдуң 1-ден, чурулга салбырынга август 25-тен эгелээр.

Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр. Стипендихны ниити чурум ёзугаар тыпсыр. Тыва сургуулларны күрүменин долу хандырылгазынга хүлээп алыр.

Училищениң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажын 4, тел. 25—79.

ЧОН БИЛИП АЛЗЫН

ТЫВА АССР-НИҢ ЧОННУҢ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ КЫЗЫЛДА АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА КОМБИНАДЫ соодунчулар, телевизорлар, дөзүн сорудукчулары болгаш өске-даа эт-херексеңдерни сөптөөр болгаш тургузар дугайында чагыгларны Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Хову-Аксы суурда мастерскаяларның хүлээп ап турарын чурттакчыларга дыңнатты. Чагыгны колхозтар болгаш совхозтар төптериниң чурттакчылар база кылып болур. Чагыг кылган кижилерге мастерлерни чорудар.

Ол ышкаш районнарда амыдырал хандырылга комбинаттары төн, костюм, хевис, шуулган шоодай, чоорган, матрац дээш оон-даа өске чүүлдерни чуп, аштаар дугайында чагыгны хүлээп ап эгелээн.

Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадынга аштакчылар хереглеттинип турар.

КИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыныды 10, «Эш Арсений» 11.30, 1.30, «Агаарга ужураллар» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.30, 6.20, 9.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыныды 10, «Хайгыыл үезинде болган чорук» 11.25, 1.20, 3.10, 5, «Россиялың рапсодиязы», «Хайгыыл үезинде болган чорук» 7, «Хайгыыл үезинде болган чорук» 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыныды 10, «Бриллиантылыг хол» 11.25, 1.20, 3.15, 5.10, 7.05, «Лебедев-Кумач», «Хаан оруу», «Бриллиантылыг хол» 9 шактарда.

ИЮНЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «24—25 ээп келбес» (делгем экраныг) 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, «Совет кино № 16» «Сээн медээн», «24—25 ээп келбес» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Вий» 11.30, 1.30, «Агаарга ужураллар» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.30, 6.20, 9.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хайгыыл үезинде болган чорук» (делгем экраныг) 3, 5, 7, «Россиялың рапсодиязы», «Хайгыыл үезинде болган чорук» 9 шактарда.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1968 чылдың сентябрь 17-де үндүргеи № 722 доктаалынга үндезилээн, хамаатыларның араалыг боозунун бүрүткели 1969 чылдың июль 1-де доостур.

Араалыг боову катап бүрүткедирде Тыва АССР-ниң иштики херектер органнарынга дараазында документилерни дужаар.

Биддирилишкин.

3×4 см хемчеңдиг ийи фото-чурук.

Чурттап турар болгаш ажылдап турар черинден шынаылга.

Араалыг бооларны чогуур хуусаалында бүрүткетпээн кижилер ону ажыглаан адилаар эргенин назыдар.

Араалыг боо адилаар чоппааралы чок хамаатылар чурттап турар черинин айы-биле иштики херектер органнарынга бооларын бүрүткедир хүлээтелиг.

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ.

редакцияның адреси

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының болгаш пропаганда килдизинин 35-24, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, культура килдизинин 37-13, коозэ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизинин 21-27, информация килдизинин 20-60, бухгалтериялың 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин— Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00650.

Солун неделяда алды катап үнер